

УДК 159.9

Ольга Вікторівна МЕДВЕДЄВА,

кандидат соціологічних наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки та психології факультету № 3

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4445-7355>

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ

Війни завжди були частиною історії людства та для них теж існують свої закони. З перших днів повномасштабного російського вторгнення українці стають жертвами і свідками невинуватої жорстокості, нелюдського поводження й численних воєнних злочинів з боку росіян, які тільки відомі людству. Обстріли міст і гуманітарних коридорів, окупація і геноцид, мінування територій та людей, руйнування цивільної інфраструктури, катування, сексуальне насильство, масові вбивства мирних мешканців, депортації, викрадення дітей, жорстоке поводження з військовополоненими та інші воєнні злочини росіян – дотепер важко уявити, що в сучасному світі, де країни змагаються за економічне й технологічне лідерство, є місце такому звірству. Та й звірі діють згідно зі своїми базовими інстинктами: їсти і захищатися, проте вони не отримують задоволення від знущань, принижень чи вбивств. І як би не складно було визнавати, російські солдати – це люди (*авт.* істоти людського виду), психологічний продукт виховання, соціальної системи та пропаганди. Отже вони так само у своїх вчинках послуговуються загальними психологічними законами й механізмами. Надалі розглянемо, які психологічні чинники мали вплив в контексті мети нашого дослідження, зосередивши увагу на процесах мотивації й цілепокладання як провідних в структурі цих злочинів.

1. *Створення образу «ворога».* Російська влада десятиліттями аби відволікти власний народ від внутрішніх проблем створювала образ колективного «ворога», актуалізуючи міф про фатальну загрозу. Втім ознаки підготовки до війни з Україною достеменно включають появу у пропагандистських меседжах «українського питання»: приниження, культивування ненависті, відмова в культурі й власній історичній спадщині та, в кінцевому рахунку, фактичне невизнання суверенітету України. Загальна мета визначає спрямованість, хід і побудову всієї злочинної діяльності і підпорядковує собі цілі, які обумовлюють окремі дії. «Денацифікація», «демлітаризація», «порятунок народу Донбасу» та багато інших «розмитих» цілей війни, які мають не лише неузгоджену, а часто протилежну або взаємовиключну логічну конструкцію (від «братнього народу» до «стерти з лиця землі»), у когнітивній структурі військових рф не підлягають рефлексії та зводяться до установки «усі українці – нацисти й вороги». При цьому головне в цьому образі – його повна дегуманізація, відсутність людського обличчя аби послабити моральні перестороги та сформувані переконання, що не існує невинуватих учинків (нав'язана психологічними технологіями установка на знищення українців).

2. *«Победобесіє» (жорстокість через розчарування).* Роки тотальної пропаганди заклали в свідомості росіян просту та зрозумілу думку: росія велика та непереможна. Феномен «победобесія» дійшов апогею через привласнення перемоги в Другій світовій, помпезні паради з дітьми (навіть немовлятами) у військовій формі та з пластиковими автоматами. На відміну від європейського «ніколи знову», з'явилося російське «можем повторить», яке підбурювало агресивні настрої підготовленої публіки. Це знову ж таки відсилає до теорії архетипів, згідно з якою існує постійна боротьба між добром і злом, та де актуалізується міф про героя, який перемагає ворога. Після перетину українського кордону картинка, яка була в головах військових, зіштовхнулася із реальністю: друга армія світу отримала відсіч, а окупанти – шок. Росіяни втратили контроль над ситуацією й прагнули його відновити будь-якими способами. Протидія російському вторгненню була

оголошена «нацизмом», а воєнні злочини стали інструментом підкорення, домінування, підтримання влади, контролю та впливу через бажання помститися за невдачі на полі бою. Слід погодитись, що інгредієнти для жорстокості не є виключно російськими, але росія свідомо створила структуру дозволів й розбещену до насильства армію на рівні управління та організаційної культури.

3. *Психопатичні та соціопатичні риси.* Війна не породжує жорстокість, але підсилює її. У стресових ситуаціях особливості характеру людини загострюються та стають більш помітними. О. Яковлева стверджує, що пропаганда цілеспрямовано стимулювала розвиток психопатичних та соціопатичних рис в структурі особистості росіян. Їхні характеристики: сприйняття інших людей, як речей; безжалісність; відсутність почуття межі; нав'язливе бажання довести свою присутність у світі, самоствердитися шляхом демонстрації сили; неповага до чужих кордонів; бажання гіперконтролю над людьми та ситуацією; нерозвинутість базових відчуттів: довіри, співчуття до людей та себе; неконтрольована, спонтанна вибуховість; нестриманість у задоволенні тілесних потреб, гедонізм; неповага до традицій, цінностей та ритуалів інших людей; владність; отримання насолоди від страждань інших та відчуття гордості за свої злочини; створення своєї «правди» та прагнення за будь-яку ціну довести свою правоту [1]. Цей конгломерат пояснює й не виправдану жорстокість, й відсутність індивідуальних та колективних докорів сумління за скоєне. «Ми стикаємося зараз із цією демонічною сутністю, вихованою свідомо, виплеканою росією і випущеною назовні, – констатує психолог О. Покальчук. Російські військові – це маленькі путіни, їхні звірські вчинки – помста за власний комплекс меншовартості» [2].

4. *Злочин як інструмент психологічного тиску.* Загальні політичні установки та завдання вищого керівництва кремля спрямовані на знищення України і залякування населення, вони мають на меті «зламати» український супротив та волю, посіяти паніку та жах, безвір'я у владу та майбутнє, тому супроводжуються більшою концентрацією неваріативних способів застосування сили, спрямованої не на військового супротивника, а на цивільних. Кожен виконавець російських злочинів виконує їх з точки зору можливостей безкарності та доцільності. Наприклад, санкціоновані командуванням знущання і вбивства людей на Київщині мали максимально залякати і показати жорстокість російського війська, а обстріли енергетичної інфраструктури у зимовий період – посилити тиск населення на владу України за капітуляційним сценарієм. В цьому випадку головна мета воєнних злочинів – вплинути на українців психологічно, зламати їх різними способами терору, дати зрозуміти ступінь ризиків у відповідь на нелояльність.

5. *«Колгоспна філософія».* Масове мародерство та руйнування житлових будинків породжені глибокою класовою ненавистю та «колгоспною філософією» (заздрість до багатства та зневага до приватної власності), яку росіяни масово успадкували від Радянського Союзу. Люди, які ніколи в житті не мали водогону чи унітазу, в українських містах і селах пережили справжній шок. У деяких випадках психологи відзначають чітко виражений стадний інстинкт (механізм психічної індукції), коли «усі крадуть і я також». У своєму ж загальному вияві – це стимул, санкціонований вищим військовим керівництвом, де пральна машина або iPhone розглядаються як мотивація (гонорар або «заслужена» нагорода).

6. *«Право переможця».* В окрему групу психологічних факторів слід виділити воєнні злочини росіян, породжені принципом «право переможця». Вседозволеність й повна безкарність породили химеру, а насильство росіян щодо цивільних стало неконтрольованим і схильним до прогресивного зростання. Яскравим прикладом є згвалтування, де власне сексуальні потреби виступають другорядними, що підтверджує невибірковість об'єктів. Загалом мотив – це усвідомлене прагнення діяти для задоволення потреб, інтересів та інших спонукаючих стимулів. Як джерела виникнення мотивів виступають емо-

ції, почуття, переконання, світогляд та інші психічні феномени. У даному випадку зґвалтування – це форма тортур (росіяни прагнуть виплеснути свою ненависть, гнів і лють на нещастя жертв), а також символ приниження ворога, який не може захистити своїх чоловіків, жінок і дітей. Відомі випадки, де за актом насильства змушували спостерігати рідних жертви або гвалтували одночасно, що вказує на мотивацію задоволення, незалежну від сексуальної потреби у її звичайному сенсі. Наймовірно жажливо те, що люди можуть придумати аби задовольнити свої прагнення, досвід деокупації українських територій показав, що жодних обмежень немає щодо беззахисних людей, які перебувають під їхнім контролем. На іншу психологічну причину вказує Т. Ельберт на відомому прикладі розстрілу людини з танку: «стріляти в іншу людину їм було весело. У їхньому власному сприйнятті військові є господарями території, стріляють не в людину, а в виродка, як це вселяє їм пропагандистська машина. До того ж для бійців – а в танку завжди перебувають кілька військових – це, частково забава: цілитися і точно влучати. «Ви бачили, як я вистрілив? Клас!» [3]. У даному випадку викривлення потреб чи інших спонукань і усвідомлене прагнення діяти так або інакше здійснюється під контролем свідомості суб'єкта та є, в кінцевому рахунку, похідною від його соціальних властивостей, які складають ядро особистості, її «керуючої» системи – особистісної спрямованості (світорозуміння, переконань, поглядів), ціннісних орієнтацій, соціальних установок, провідних мотивів поведінки. «Право переможця» характеризується полімотивованістю злочинної поведінки при повній відсутності зовнішніх та внутрішніх запобіжників.

Воєнні злочини в Україні з психологічної точки зору – це насильство, що виходить за рамки типової кримінальної поведінки. В них криється глибоке колективне несвідоме (зневага до іншого/чужого) та кримінальна психологія – світогляд, зрощуваний століттями в російському суспільстві. Аби світ став безпечнішим і людянішим місцем, у якому зло й кожен військовий злочинець знайде покарання, сфера глобальної безпеки має бути підсилена глибоким аналізом психологічної складової воєнних злочинів, яка дозволяє пояснити поведінку агресора на рівні країни та окремо взятих людей, розкрити мотиви злочинів проти людяності та які колективні уявлення росіян їх легітимізують, що і має стати предметом подальших наукових розвідок.

Список бібліографічних посилань

1. О. Яковлева. Безжалісні психопати? Психологічний аналіз ружзких військових та суспільства (09.04.2022 року). URL: <https://vikna.tv/dlia-tebe/psykholohiia/bezzhalisni-psyhopaty-psyhologichnyj-analiz-ruzzkyh-vijskovyh-ta-suspilstva/>
2. «У бога закінчилося терпіння». Психолог про «затяжну» війну і як вона змінить українців. URL: https://tvoemisto.tv/exclusive/u_boga_zakinchylosya_terpinnya_yak_dali_zhyty_ukraintsyam_v_umovah_postiynoi_nebezpeky_131628.html
3. Чому солдати на війні гвалтують і вбивають: психологи про злочини (28.04.2022). URL: <https://ukraina.postimees.ee/7510462/chomu-soldati-na-viyni-gvaltuyut-i-vbivayut-psihologi-pro-zlochini>